కాసులోడు

ఉదయం ఎనిమిది దాటిపోయింది. శీతాకాలం చలిలో రెండు కిలోమీటర్లవతల సముద్రం కలవరపడుతోంది. చల్లటి గాలి చూరుకింద నుంచి కెరటంలా కాసుల మీద పడుతోంది. అరుగు మీద ప్లాస్టిక్ కుర్చీలో కూచుని వేడి టీ చప్పరిస్తున్నాడు కాసులు. ఇస్త్రీ చేసిన తెల్లచొక్కా, తెల్లపేంటూ జాగ్రత్తగా నున్నగా చేసుకున్న గడ్డం, మూతి మీద నల్లటి మీసం, పైకి ఎగదువ్విన పెయ్యనాకుడు జుత్తులో అతను నలభై అయిదున్నా పదేళ్లు తక్కువగా కనపడతాడు. టీ గ్లాసు పక్కనపెట్టి జేబులోంచి సిగరెట్టు తీశాడతను. ఒక సారి ఇష్టంగా వాసన చూసి వెలిగించాడు. ముద్దొచ్చే నీలం అక్షరాలతో చక్కటి తెల్లటి ఖాళీ సిగరెట్ పెట్టెని పారెయ్యాలనిపించలేదు. కిటికీలో పెట్టే డతను. సగం పెట్టె ఉండగానే 'ఉంచుకో కాసులూ రాత్రికి పనికొస్తా' యని ఇచ్చేశారు రెడ్డిగారు.

"డ్రెస్సూగట్టా ఏసి కూకున్నావు, కాకినాడగాని ప్రెయాణవా?" సైకిలు మీంచి ఓ కాలు నేలమీద ఆపి నోట్లో చుట్టపీకని ఎడంచేత్తో తీసుకుంటూ అడిగేడు సత్తినాయుడు. ఎదురుగుండా గుమ్మంమీద సైకిలాపినా కాసులు గమనించలేదు. దరిదాపు ఉలి క్కిపడి 'మరే' అన్నాడు.

"ఎల్లుండి మీటింగంట. వైజాగు నుంచి వత్తన్నారంటగదా?"

"బొక్కలో మీటింగు ఊరోళ్లని చెడదొబ్బుతున్నారు, కొడుకులు. ఎవడికి దూలగా ఉంటే ఆడు బూవమ్ముకుంటాడ్రా. ఈళ్లకేటీ తొక్కలాగ."

"పెద్ద ప్లీడరుగారంట. పేపర్లో యేశేరంటగదా?"

"అసలీ వైజాగు నా కొడుకులికి ఈ ఊళ్ల గొడవలెందుకురా? అక్కడగాని ఎస్సీజడ్‌లు లేవా? ఊళ్లో కుఱ్ఱలంజొడుకుల్నవాలి. ఈయమ్మ." సైకిలు మీంచి కొంచెం ఒంగి రహస్యంగ పెద్దగా అడిగేడు నాయుడు.

"నీ పనెంత కాడికొచ్చింది?"

"మాటాడతన్నాను. ఆళ్లకి నా మీద గురి." కాసులు నిశ్శబ్దంగా నవ్వేడు.

"ఎస్సీజెడ్డంటే మాట్లేట్రా? ఒక్క లంజొడుక్కి తెలీడంలేదెహె. ఈ యెదవ ఎవడేనా రెడ్డిగారి ముందు నిలబట్టానికి దమ్ముందేటి? నాముందు మినిస్ట్రగారితో సెల్లో మాటాడేరంటే చూసుకో. నాకూ అరితో బోయినం గట్టా." కాసులు అప్రయత్నంగా కాలుమీద కాలు వేసుకున్నాడు. నాయుడికి రెడ్డిగార్ని కావిలించుకున్నంత పనైంది.

"మన్ని మర్చిపోకొరే.. నీకు తెల్దనిగాదనుకో."

కాసులు సమాధానంగా నవ్వేడు. దానికి సమాధానంగా నాయుడు కూడా నవ్వి సైకిలించాడు. బస్సుకి ఇంకా చాలా టైముంది. కిలోమీటరు పైగా నడిచినా పది నిమిషాలు. ఆఖరి దమ్ములాగి సిగరెట్టు పారేశాడు కాసులు. ఎదురింట్లోంచి నూకరాజు చుట్టనోట్లో పెట్టుకుంటూ మెట్లు దిగి రోడ్డు మీదికొచ్చేడు. తనవేపు చూడ్డంలేదతను. నూకరాజింటి ముందు తాటాకు పందిరి వేశాడు. కొంచెం విశాలంగానే ఉన్న నల్ల అరుగుల మధ్య నుంచి మూడు నాలుగుమెట్లు లోపలి గడప వరకూ. నూకరాజు కాసులు కంటే పెద్దవాడు. రోడ్డు మీదికొచ్చి చుట్ట వెలిగించి యధాలాపంగా కాసులింటివేపుచూసి చెయ్యి ఊపేడతను. కాసులు కూడా చెయ్యి ఊపేడు. నూకరాజు ఊళ్లోకి బయల్దేరేడు. కాసులు దృష్టి నూకరాజుమీద లేదు. ఉదయపు టెండలో నూకరాజు అరుగుముందు త్రిశూలం మెరుస్తోంది. ఇంకా వాడిపోని పూలదండ, మధ్య కొమ్ముమీద నిమ్మకాయతో ఉన్న త్రిశూలం వేపు చూస్తూండిపోయాడు. మొన్న రాత్రి హడావుడి అంతా అతని కళ్లముందు కనిపిస్తోంది. రాత్రి ఏడు దాటింతరవాత పైడియ్య, భార్య ఒచ్చేరు. పైడియ్య భార్యకి భజం మీంచి కొడుకుని దింపి అరుగు మీద పడుకోబెట్టాగానే ఏడుపు ఆగలేదు. పైడియ్య నిస్సహాయంగా చూస్తూండి పోయాడు. అతని పెద్ద కూతురూ, రెండో కొడుకూ వచ్చి తల్లి చుట్టూ చేరేరు. తల్లి ఏడుపు చూసి వాళ్లూ ఏడవడం మొదలు పెట్టేరు. పది నిము షాల్లో పందిరినిండా జనం చేరేరు. పౌర్ణమి రాత్రి. ఆకాశం నుంచి వెన్నెల జల్లు ఇంకా వర్షంగా మారలేదు. లోపల్నుంచి నూకరాజు వచ్చేడు. ఎదురుగుండా పైడియ్య కనిపించాడు. అతన్ని చూడగానే పైడియ్య అన్నాడు.

"నాల్రోజుల్నించీ జెరం. నిన్నట్నించీ మూలుగండి. మతోతొందండి. ఇంకియ్యాల అమ్మకాడికి తెచ్చేనండి. ఇంక అమ్మ దయ."

"మన డాక్టరుగారు మజ్జేనం గోలీ లిచ్చేరండి. అయ్యేసుకుంటే జరం దిగిపోద్దన్నారండి. ఇయ్యాల పున్నవైందిగదాని అమ్మకాడి కొచ్చేవండి." నూకరాజు గంభీరంగా పైడియ్యవేపు చూశాడు. పైడియ్య భార్యవేపు చూశాడు. ఆమె కళ్లు తుడుచుకుంది. పైడియ్య కోసవో అక్కడ చేరిన జనంకోసవో "గోలీలు పన్జెయ్యలేదన్నమాట. మన చేతిలో ఉంటదేటి చూద్దారి. ఈయమ్మ తపసిలో కూసుంటది గదా. ఇహంతా పెద్దమ్మ దయ, నీ అదుస్టం. సరే, తెచ్చేరా అన్నీ?" అన్నాడు నూకరాజు. అగరొత్తుల కట్ట, అరడజను అరటిపళ్లు, రెండు నిమ్మకాయలు, వాటి మధ్య కానుక నోట్లూ తువాలు మూటలోంచి తీసి చూపించాడు పైడియ్య.

"దణ్ణవెట్టి నాగమ్మగారి కిద్దురుగాని తెలుసుగందా?" అంటూ లోపలికి వెళ్లేడు నూకరాజు. పైడియ్య భార్యకి భక్తితో భయంతో ఒళ్లు బిగుసుకుపోయి ఏడుపు ఆగిపోయింది. పెద్ద కూతురు తల్లికి అతుక్కుపోయి నుంచుంది. అనేకసార్లు చూస్తూనే ఉన్నా పందిరికింది కొత్తపాకల గ్రామ కాపురస్తులు మాటలు మింగేసి, అందరూ కళ్లయిపోయి గుమ్మంవేపు చూస్తున్నారు. మరో అయిదు నిముషాల తరవాత, ముందు నూకరాజు పళ్లెంతో వచ్చి గుమ్మం పక్కనే అరుగుమీద కూచున్నాడు. బీటలు తీస్తున్న నిశ్శబ్దంలోకి నాగమ్మగా రొచ్చేరు. ఆమె నూకరాజు భార్య. ఎర్రటి ఉప్పాడ చీర, నుదుటి మీద పెద్ద కుంకుమ బొట్టు బిగించి చుట్టిన సిగ, మొత్తానికివన్నీ మోయ లేనట్టున్న పల్చటి దేహంతో నాగమ్మ ఒచ్చి అందర్నీ చూసింది. కానీ ఆమె కళ్లు ఎవర్నీ గుర్తించినట్టు లేవు. అప్రయత్నంగా అందరూ దణ్ణం పెట్టేరు. ఆమె స్వీకరించలేదు. అరుగు మీద పడుకోబెట్టిన అయిదేళ్ల వాణ్ని చూస్తూ ఆమె గడపవతల కూచుంది. నూకరాజు ముఖం గంభీరంగా బిగుసుకుపోయినట్టయింది. ఒకసారి కళు మూసుకున్నాడతను. దణ్ణం పెట్టుకుని కళ్లు తెరిచాడు. మళ్లీ అందర్నీ వేడి నిశ్శబ్దం అలముకుంది. సముద్రంలో స్నానం చేసి వచ్చేడేమో పైన చంద్రుడు శుభ్రంగా మెరుస్తున్నాడు. నాగమ్మగారి కళ్లు మెల్లిగా నిద్దరొస్తున్నట్టు తేలిపోతున్నాయి. రెండు చేతులూ చెరోవేపూ నేలమీద ఆనించి తల వాల్చేసింది. మరుక్షణంలో ఉన్నట్టుండి ఆమె పల్చటి శరీరం చిరిగిపోయేట్టు 'గంగమ్మ తల్లో' అంటూ అరిచింది. మెరుపు లాంటి జలదరింపు అందరి వీపుల్లోంచి పాకి కళ్లలోంచి వెళ్లిపోయింది. నాగమ్మ మరో రెండుసార్లు గంగమ్మ తల్లిగార్ని కేకవేసింది. ఆమె కళ్లుమూతలు పడ్డాయి. అమ్మవారు ఒంటిమీదికి రావడంతో ముందుకీ వెనక్కీ తూలిపోతోందామె. పందిరికింద ఒక వేడి ఉత్కంఠ అల ముకుంది. పైడియ్య భార్య జ్వరంగా ఉన్న బిడ్డని తీసుకొచ్చి నాగమ్మ ముందు పడుకోబెట్టింది. పైడియ్య దణ్ణం పెట్టి నుంచు న్నాడు. అతని భార్య ఒంగి నాగమ్మకి రెండుచేతులూ జోడించి, "బిడ్డ పేనం కాపాడు తల్లో. జెరం దింపీ తల్లో" అని వేడుకుంది. నాగమ్మ శరీరంలోంచి, జ్వరం దిగిపోతుందనీ, భయం లేదనీ, ఊరంతనీ కాపాడుకుంటాననీ, తన మాట ఆలకించనివాడు దుమ్మ

యిపోతారనీ గంగమ్మ హామీ ఇచ్చింది. అందరూ అమ్మమాట జవదాటం అని దణ్ణం పెట్టుకున్నారు. మరి కొన్ని నిముషాల తర వాత అమ్మవారు నాగమ్మని విడిచిపెట్టింది. నుదుటిమీద కారుతున్న చెమట నాగమ్మ బొట్టుని తడిపేసింది. అతికష్టం మీద కళ్లు తెరిచిందామె. వెంటనే నూకరాజు హారతి వెలిగించాడు. నిమ్మకాయల్ని కోసి అగరొత్తులు వెలిగించారు. హారతి వెలుగులో నాగమ్మ, ద్వారబంధం పటంగా దేవత బొమ్మలా ఉంది. మూడుసార్లు ఆమెకి చూపించి హారతి జనానికి చూపించాడు నూకరాజు. అందరూ కళ్ల కద్దుకున్నారు.

మర్నాడు ఉదయానికి నూకరాజు బిడ్డకి జ్వరం తగ్గిపోయింది. పైడియ్యా చెప్పివెళ్లేడు. కానీ మధ్యాహ్నానికల్లా అందరికీ తెలిసిన వార్త ఎవర్నీ ఆశ్చర్యపరచలేదు. అనేక సందర్భాలలో అమ్మవారు నాగమ్మ మీదికి రావడం, ఆమె చెప్పింది అక్షరాలా రుజు వయిందనుకోడం తెలుసందరికీ. గంగమ్మకి ఊరంతా భక్తులైనా ఇటీవలి కాలంలో స్కూలి కవతల చర్చి వెలిసింది. ముందు తాటా కుల పాకలో మొదలై క్రీస్తుకి ఒంటిగది సిమెంటు ఇల్లు అమరింది. ఆదివారాలు కొత్తపాకల కంటే పోరుగూర్నించి కొంతమంది రావడం మొదలై క్రమంగా మైకు సౌకర్యం కుదిరి సముద్రపు గాలి భక్తిపాటల్ని ముక్కలుగా ఊరికీ ఊరవతలకీ కూడా పంచు తూంటుంది. కొద్దిమంది ఆడవాళ్లు తలమీద కొంగులు కప్పుకుని చర్చికి వెళ్లడం అయ్యగారు చెప్పేది ఆలకించడం, మరికొద్దిమంది యువకులు టీషర్టుల్లోకి మారి మెళ్లో సత్తు శిలువలు వేసుకోవడం మినహా చర్చివల్ల కొత్తపాకల్లో పెద్ద మార్పు రాలేదు. పౌర్ణమిరోజు మాత్రం వాళ్లు మునుపటిలా నాగమ్మగారింటికి రావడం మానలేదు.

కాసులు వాచీ చూసుకున్నాడు. ఆదివారం మానవహక్కలవాళ్లూ ప్లీడరూ వస్తారు. వాళ్లు రాకముందే ఊళ్లోకొంతమంది పంట భూములు అమ్ముకున్నారు. ప్రత్యేక ఆర్థికమండలి కొండచిలువలా భూములు మింగి లుంగచుట్టుకుని పడుంది. కాసులు బేరాలు కుదర్చడం, కాసులుగారవ్వడం మనిషి మనుపటికంటే నిటారుగా నడవడం జరిగేయి. రెడ్డిగారెప్పుడూ 'మన కాసులుగా'రనే అంటారు. ఎప్పుడూ కాకపోయినా తరచుగా వాళ్ల జీపులో ఇంటిముందు దిగినప్పుడు కాసులు కూడా కొంచెం రెడ్డిగారు జీపు దిగినట్టే కాళ్లకి అలవాటు చేశాడు. ఆ మానవహక్కుల 'యెదవలు' ఊళ్లోకి రాకముందు తన ఇంటి దగ్గిర సాయంకాలాలు గుంపుగా ఎస్సీజడ్ మలేరియాతో పోగయేవారు. ("అంటున్నానని గాదనుకో. నీ జన్మలో మూడు లక్షల రూపాయలుగాని జూసేవా? గంగమ్మగారి మీద ఒట్టేసి చెప్పు.") పేపర్లలో రాతలు, కుర్చీలుపోయిన నాయకుల మాటలు, వాళ్లు ఊళ్లలోకి దిగబడి ఓదార్పులూ అన్నీ కల గలపి రెండు మూడు చినుకులుపడి వాన ఆగిపోయినట్టయింది.

కాసులు "యెల్తన్నా తలుపేసుకో"మని శూన్యంతో చెప్పి రోడ్డుమీదికొచ్చేడు. లూనా మీద ఒస్తూ దేవుళ్లా కనిపించేడు కోమటి లక్ష్మయ్య. కాసులు చెయ్యి ఊపి ఆపించాడు.

"రోడ్డుమీదికేనా?"

"ఆ".

"పద. నేనూ అటే." అంటూ వెనక సీటుకి అటో తెల్లకాలూ ఇటో తెల్లకాలూ పడేసి ఇబ్బందిగా కూచున్నాడు కాసులు. లక్ష్మయ్య మురికి స్కూటరు కంటిందో, స్కూటరు మురికి లక్ష్మయ్య కంటిందో తెలీనేలేదతనికి.

"కాకినాడ ప్రెయాణవా?"

"ఆ. నువ్వో?"

"పేట. అవునూళ్లో మీటింగంట గదా. నీ ఎగస్పాట్రీ వోళ్లా?"

ఒక శక్తిమంతమైన బూతుమాటతో సమాధానం వెలిబుచ్చేడు కాసులు. "అంతేలే" అన్నాడు షావుకారు. సముద్రంలో తడిసి గాలి ఉదయపు ఎండలోంచి బయటపడుతూ లక్ష్మయ్య మాటల్ని ఎత్తుకుపోతోంది. సముద్రానికీ తీరగ్రామాలకీ మధ్య గీసిన నల్లటి లక్ష్మణరేఖలాంటి తార్రోడ్డు ఒంపులో ఆపేడు లక్ష్మయ్య. కాసులు దిగ్గానే తలూపి వెళ్లిపోయా డతను. రోడ్డు వంపు తిరిగింది. ఒంపు తిరుగుతూ రోజుకు నాలుగుసార్లు బస్సు ఆగుతుంది. జనాన్ని బొక్కుతూ ఆటోలు మాత్రం ఎక్కువ తిరుగుతూంటాయి. ఇటీవలి కాలం నుంచీ కాసులు ఆటోలు ఎక్కడం మానేశాడు. బస్సు టైము చూసుకుని బస్సులోనే వెళ్లి వస్తున్నాడు. మరో గంటకిగానీ కాకినాడ చేరలేదతను. రిక్షా ఎక్కి గెస్టు హౌసు దగ్గిర దిగేడు కాసులు. కొత్తగా కట్టిన పెద్ద ఇల్లు తీసుకుని రెడ్డిగారు అతిథిగృహంగా మార్చుకున్నారు. గేటు దగ్గిర యూనిఫాంలో ఉన్న వాచ్‌మెన్ కాసుల్ని చూసి నవ్వేడు, కాసులూ నవ్వి తలూపేడుగానీ వాడి పద్ధతి అతనికి నచ్చడం లేదు. సామాన్యంగా లోపలికి వచ్చివాళ్లకి సెల్యూట్ కొట్టి నుంచుంటాడు. కాసులికి మాత్రం పలకరింపు నవ్వుతో సరిపెడుతున్నాడు. ఎమ్మార్వోగారూ ఇతరులతో కలిసి తను వెళ్లేటప్పుడు మాత్రం అందరికీ సెల్యూట్లు సమర్పించుకుంటాడు. మెట్లెక్కి పైకి వెళ్లేసరికి రెడ్డిగారి మేనేజరు గుమ్మం ముందు సిగరెట్టు కాల్చుకుంటున్నాడు. కాసుల్ని చూడగానే "కాసులుగారూ గుడ్‌మార్నింగ్" అంటూ చెయ్యి అందించారు. "అయ. గుడ్‌మాళింగండి."

"దమ్ము కొడతారా, కాఫీ తాగుతారా?"

"మీరు తాగరేటి?"

"మీ కోసం తాగుతాలెండి." అని శబ్దం లేకుండా విశాలంగా నవ్వుతూ సిగరెట్టు మెట్ల పక్క ఇసక కుండీలో పడేసి లోపలికి దారి తీశాడు మేనేజరు. మెత్తగా తలుపు మూసుకుంది. లోపల చల్లటి పరిమళం కాసుల్ని చుట్టబెట్టింది.

"సారు లే రేటండి?"

"కలెక్టరుగారితో మాట్లాడ్డానికి వెళ్లేరు."

"ఒచ్చేత్తారా?"

"లేదు. ఎమ్మెల్యేగారు కూడా అక్కడికే వెళతారు. ఇద్దరూ కలిసి తీరిగ్గా భోనం చేసి..."

"అయ. అవున్లెండి మన ఎమ్మెల్యేగారికి సారంటే ప్రేనం లెండి."

మేనేజరు ఫోను చేసి రెండు కాఫీలు తెమ్మన్నాడు.

"మీ టిఫినూగట్టా అయిపోయిందేటండి?"

"ఎప్పుడో. మీరు?"

"ఇప్పుడొద్దులెండి సారూ."

"సారీ కాసులుగారూ. రాగానే అడగవలసింది."

'బలేటోరండీ. మన మద్య మొమాటాలేటండి."

మేనేజరు తీవ్రంగా నొచ్చుకుని మళ్లీ ఫోను చేసి కాసులుగారికి వెంటనే పూరీ ఇడ్లీ పంపించమని చెప్పేరు. టిఫిను ముగించి తృప్తిగా సోఫాలో వెనక్కి వాలేడు కాసులు. ఫోనులో ఎవరితోనో మాట్లాడి కాసులు వేపు చూసి అన్నాడు మేనేజరు.

"ఊ. ఏవంటున్నారు మీ వాళ్లు?" అంటూ లేచి టేబిలుమీద ఉన్న మండలం మేపూ దానికి జతచేసి ఉన్న మూడుపుటల పొలాల సర్వేమేపూ తీసుకొచ్చి టీపాయి మీద పరిచాడు మేనేజరు. కొత్తపాకల గ్రామం చుట్టూ ఎర్రసున్నాలు. మళ్లీ అవతల ఎర్ర సున్నాలతో ప్రత్యేక ఆర్థికమండలి ముక్కలుగా కనిపిస్తోంది. ఆ ఎర్రసున్నాలు చూడగానే వీపు మీద వాతలుపడ్డట్టయింది కాసులికి. కొత్త పాకల దాటగానే చాలా పొలాలు అమ్ముడైపోయాయి. రైతులందరూ మీటింగులకి కూచోవడం, మాట వినకపోవడం కలెక్టరుగారు బుజ్జగించినా పట్టించకోకపోవడం జిల్లా యంత్రాంగానికి మింగుడు పడ్డం లేదు. ఎమ్మెల్యేగారు స్వయంగా వచ్చి అందరితో మాట్లాడి స్నేహపూర్వకంగా చేపలకూర మారు అడిగి తిన్నా ప్రయోజనం లేకపోయింది. రెడ్డిగారు, ఎమ్మార్వోగారూ వచ్చి అందరితో ఇష్టంగా మాట్లాడి వెళ్లేరు. ఎమ్మార్వో గారు అప్పుడే కాసుల్ని ఎంచుకున్నారు. తుఫాను బాధితుల సహాయకార్యక్రమాలలో కాసులూ ఎమ్మార్వోగారూ దగ్గిరయ్యేరు. రైతులు భూమి పోగొట్టుకోవడం, నష్టపరిహారం సమస్యగా మారింది. ఉన్న రెండు మూడెకరాలూ పోగొట్టుకుని నష్ట పరిహారం జేబులో పడ్డ తరవాత ఇంక ఊరికీ రైతుకీ సంబంధం ఏవుంటుంది? "మీకు న్యాయం జరుగుతుంది." అన్నారు ఎమ్మెల్యేగారు. కలెక్టరుగారు కూడా "మీమీద బలప్రయోగం చెయ్యడం ఇష్టంలే"దన్నారు. ఇప్పుడున్న మార్కెట్ ధర ప్రకారం రైతులెవరూ నష్టపోకుండా కంపెనీ చూసుకుంటుంది. కలెక్టరుగారు ఆరోజు కారెక్కగానే కోమటి

లక్ష్మయ్య అన్నాడు.

"కోనేటోడు గవర్నమెంటాడు కాదు. ఆ డెవరికో బూవమ్మని చెపతానికి గవమెంటా డెవ్రా సత్యం?"

"ఈ రెడ్డిగారే గవమెంటెహె."

చాలామందికి లక్ష్మయ్య మాటలు సబబుగా తోచేయి. తరవాత సత్తినాయుడికీ, కాసులికీ, లక్ష్మయ్యకీ జతకుదిరింది. లక్ష్మయ్య నోరుగలవాడు. అతనికొట్టు ప్రసారకేంద్రంగా కాసులు పనిప్రారంభించేడు. తుఫాన్లు, అకాలవర్షాలు, పంటనష్టాలు. అప్పులు, రైతుల ఆత్మహత్యల నేపథ్యంలో డబ్బునే నమ్ముకోవడం ఎందుకు సబబో లక్ష్మయ్య ఒడ్డున కూచుని వల విసిరినట్టు ప్రసారాలు చేస్తున్నాడు. విశాఖపట్నం నుంచి "సంగం వోళ్లు" రాకపోతే, కాసులకీ లక్ష్మయ్యకీ ఇంత బాధ ఉండేది గాదు. కొత్తపాకల నుంచి తొండంగి వరకూ చాలాచోట్ల అమ్మకాలు ఆగిపోయాయి. కొత్తపాకల సంగతి తేలందే వందలాది ఎకరాలలో రావలసిన రోడ్లు, పార్కులు, కంపెనీవారి కోసం స్కూళ్లు, పచ్చదనం కాయితాల మీదే ఉండిపోయాయి. కలెక్టరుగారికి ఎస్సీజడ్ వీపుమీద దురద మచ్చలా పెరుగుతోంది. రెండు నెలల క్రితం విశాఖ మానవహక్కుల నాయకులు ఆధ్వర్యంలో కలెక్టరుగారి బగళాముందు ప్రదర్శన బైఠాయింపూ జరిగేయి. ఇంకాసేపటికి ముగుస్తుందనగా ఒక మహిళా కానిస్టేబులు తొందరపాటువల్ల పోలీసులు కొద్దిపాటి ఎడంచేతి లాఠీఛార్జి చెయ్యవలసివచ్చింది. రెడ్డిగారు చొరవతీసుకుని వెళ్లి ఊళ్లో క్షమాపణలు చెప్పి వచ్చేరు. అయినా ఎస్సీజడ్ నిద్రలో ఉన్న అనకొండలా చలనం లేకుండా పోయింది. దగ్గిర్ల ఎన్నికలు పెట్టుకుని బలప్రయోగం మంచిదికాదన్నారు ఎమ్మెల్యేగారు. ఎస్సీజడ్ రైలు పట్టాలు తప్పింది.

కాసులు నిస్పృహగా మేనేజరు వేపు చూశాడు. మేనేజరు అతనివేపు చూశాడు. కొన్ని క్షణాల తరవాత సోఫాలో కూచోడం కష్టమైంది కాసులికి. కిటికీలోంచి చూస్తూ అప్పుడు మేనేజరు అన్నాడు.

"ఎలక్షన్లు నెత్తిమీది కొస్తున్నాయి. ఎమ్మెల్యేగారి నియోజకవర్గం మారిపోయింది. పని అవకపోతే రెడ్డిగారికి సమాధానం చెప్పుకోవాలి. జిల్లా బీసీల సంగం ఛైర్మన్‌తో మాటాడాలి చూడండంటున్నారు రెడ్డిగారు. ఆయన కేటండి? ఒకళ్లు కాపోతే ఇంకోళు . పనిగావాలి గదా. రెడ్డిగారి కెపాసిటీ మీకు తెలీదు. సగం రాష్ట్రం ఎస్సీజడ్ కింద కొనీగల్రు. చాతకాక ఊరుకున్నారనుకున్నారా కాసులు గారూ."

కాసులికి గొంతులో చేపముల్లు దిగబడ్డట్టయింది. చేతిలో చెక్కుగాలి కెగిరిపోయినట్టయింది. భుజం మీద చెయ్యేసి నవ్వుతూ అన్నాడు మేనేజరు.

"రండి ఓ సిగరెట్టు కాల్చుకుందాం." ఇద్దరూ బయట నుంచుని సిగరెట్లు వెలిగించారు.

"ఊ. చెప్పండి ఏవిటి విశేషాలు?" కాసులు ఆయనవేపు చూడ్డం లేదు. తురాయి చెట్టు వేపు చూస్తూ అన్నాడు.

"పనయిపోద్దండి అప్పటికీ ఇప్పుడికీ పరిస్తితి మారిందిలెండి. ఆళ్లిచ్చినంత తీసుకుని మూసుకుని కూసునే పరిస్తితి తెచ్చు కోకండని చెప్తన్నావండి రెడ్డిగారు చేతులెత్తేసేరంటే కలట్రుగారు రంగంలోకి దిగి ఇచ్చిన కాడికిచ్చి, దొబ్బెయ్యమంటారని కూడా జార్తగా చెప్పేవండి, ఆ బయ్యం పట్టుకుందండి. ఆ మీటింగులూ గట్రా లేకపోతే మన పని అయ్యేపోనండి. మనోళ్లందరూ కాపడకుండా చేత్తానే ఉన్నారండి. మనం గూడా తొందరబడి..."

"కాసులుగారూ తొందరంటే తొందరేనండి. ఇది వేలకోట్ల రూపాయల వ్యవహారం. పెద్ద వ్యాపారం. ఈ వ్యాపారం మరో పేరుతో బాగానే సాగుతోంది. మీరు వయసులో నాకంటే చిన్నవారు. ఇదివరకు వ్యాపారవేత్తలందరూ నాయకుల కనుసన్నల్లో ఉండేవారు. ఇప్పుడట్టాగాదు. ఈళ్లకీ వాళ్లకీ తేడా లేకండా పోయింది. వ్యాపారవేత్తల కనుసన్నల్లో నాయకులుంటున్నారు. అంచేత ఒకడనే ఉండదండి. వాడు కాకపోతే వీడు. మీరు తొందరపడక తప్పదు. ఒప్పుకుంటారా?"

"ఆయ. మీరన్నాముక్కా బానే ఉందండి మరి. ఆయ. మరి మెడికలు కేంపన్నారు గదండి."

"అవును. నేనే మర్చిపోయాను. రేపాదివారం షామియానా వేయించి సిద్ధంగా ఉండండి. ఓ లేడీ డాక్టరూ, మగాయనా, కాంపౌండర్లూ వస్తారు. ఫ్రీగా మందులిస్తారు."

హాయిగా సముద్రపుగాలి సోకినట్టయింది కాసులికి. నాలుగైదు మెడికలు కేంపులు పెడితే వాటి పని అవి చేస్తాయని అతని నమ్మకం. అందుకే వరసగా నాలుగు గ్రామాల్లోనూ కేంపులు పెట్టమని సలహా ఇచ్చేడు.

"ఆయ. మీరీసారి జరిగేట్టు చూడండి."

"గేరంటీ. మీకు ఫోను చేస్తాను."

"మనకాడ ఫోన్లేదు గదండి."

చాలా నొచ్చుకుని మేనేజరుగా రన్నారు. "కాసులుగారూ మర్చేపోయాను. నా దగ్గిర రెండు సెల్లున్నాయి. చూస్తానుండండి. ఒకటి మీరు వాడుదురుగాని."

కాసులికి ఆనందంతో నోటినిండా నవ్వూ కళ్లనిండా నీళ్లూ నిండేయి. మధ్యాన్నం దాటినా రెడ్డిగారు రాలేదు. అప్పుడింక మేనేజరుగారు తన గదిలోంచి వచ్చి అన్నాడు.

"కాసులుగారూ, నాకు పనుంది. బయటికి వెళ్తున్నాను. మీరు మాత్రం బువ్వతిని వెళ్లండి." ఆయన వెళ్లిన కాసేపటికి వంటగదిలో చిన్న చెక్కటేబిలు మీద అన్నం వడ్డించాడు వంటవాడు. అంతకు ముందే ఫ్రిజ్‌లోంచి చల్లటి బీరు తీసి ఇచ్చేడు

వంటాయన. కాసులు కడుపూ మనసూ నిండుగా ఉన్నాయి. తీరిగ్గా భోజనం కానిచ్చి బయట వరండాలో సిగరెట్టు కాల్చుకుని ఊళ్లోకి బయల్దేరేడు కాసులు. పార్టీ ఆఫీసుకెళ్లి మెడికల్ కేంపు గురించి మాట్లాడి కార్యకర్తల్ని హెచ్చరించి బయటపడ్డాడు. చీకటి పడుతూండగా పాత హార్బరు రోడ్డు దగ్గిర ఆటో కోసం నుంచున్నాడు కాసులు. రెండు మూడు ఆటోలు జనంతో వెళ్లకొస్తుంటే చూసి ఒదిలేశాడు.

"ఏటీ, కాసులే?" చటుక్కున వెనక్కి తిరిగే డతను. దగ్గిరికొచ్చి నిలబడ్డాడు నూకరాజు.

"ఎప్పు డొచ్చేవేటీ?" అన్నాడు కాసులు.

"నాలుగైందనుకో." ఇద్దరూ మాట్లాడుకుంటూండగా ఆటో వచ్చింది. కొత్త పాకలవాళ్లు ముగ్గురున్నారు. కాసులు వివరంగా మెడికల్ కేంపు గురించి చెప్పేడు. నూకరాజుకి కచ్చిక నములుతున్నట్టుంది. చెవులకీ నోటికీ హితవుగా లేదు. రోడ్డుపక్కన ఆటో ఆగేవరకూ కాసులు దాని గురించే మాట్లాడేడు.

"మీరెళ్లండి. ఎనకాల ఒస్తాం" అన్నాడు నూకరాజు. వాళ్లు ముగ్గురూ ఊరివేపు బయల్దేరేరు. బాగా చీకటి పడిపోయింది. సముద్రం మీంచి చల్లటిగాలి వరదలై వీస్తోంది. నూకరాజు పంచపైకి లాక్కుంటూ రోడ్డు దాటి అవతలకి వెళ్లి తాడిచెట్టుకి నీళ్లు పోసి వచ్చేడు. నూకరాజు చుట్టా, కాసులు సిగరెట్టూ వెలిగించేరు.

"ఏటి కాసులూ, ఈ కేంపులేటీ?" కాసులు చెప్పేడు.

"ఆ ఎధవగోలీలు తింటే రోగాలు తగ్గుతున్నాయ్యా? మనం అమ్మోరిని నమ్ముకున్నాం గదా. ఇప్పుడీయన్నీ ఎంతుకు?" కాసులు మెదడులో, మనసులో ఏదో దీపం వెలిగి చిన్న పాటి జ్ఞానోదయం కలగడం వల్ల కడుపులోంచి మెత్తటి నవ్వు బయటపడింది. చీకటి కావడంతో నూకరాజు కాసులు నవ్వుముఖాన్ని గుర్తించలేకపోయాడు. కాసులు అన్నాడు.

"మావా ఒంటిమీద దురదలకీ, ఆడంగుల రోగాలకే బిళ్లలిచ్చి మందులూ గట్టా రాసిచ్చి పోతారు. ఏటి ఊరికే రమ్మన్నా ననుకున్నావేటీ? ఏం పర్లేదెహె."

నూకరాజు చాలాసేపు మాట్లాడుతూ ఉండిపోయాడు కాసులు. నూకరాజు మాటలు వినడంలేదతను. కానీ అతను మాట్లాడుతు న్నంతసేపూ కాసులికి పూర్తి జ్ఞానోదయం కలిగింది. అతనికే ఆశ్చర్యం కలిగింది. కళ్ల ముందు వెలుగుపడుతున్న తాల్రోడ్డు 'కనిపించి నట్టయింది. ఎదురుగుండా మనిషిని పెట్టుకుని యెదవని ఊరంతా వెలుక్కుంటున్నాను' అనుకున్నాడు కాసులు. చివరికి అన్నాడతను.

"మావా బువ్వతినోనాలి. బాగా పొద్దోయిం తరవాత రా. పెద్ద గొడవుంది మాటాడ దాటి. ఆడు లక్ష్మయ్యని కేకేద్దాం. తల్లి ప్రెమా ఐం మావా. నే చెప్పాను. నువ్వాలకించు. ఏమవుద్దో చూద్దాగాని." ఇద్దరూ ఊరు చేరేవరకూ మళ్లీ మాట్లాడుకోలేదు. కానీ

కాసులు అడుగులు తేలికయి ఆప్యాయంగా నూకరాజు భుజం మీద చెయ్యివేసి వేగంగా నడకసాగించాడు.

రాత్రి మూడుగంటలపాటు నూకరాజింట్లో చర్చలు జరిగేయి. మిగతా ఇద్దరికీ కూడా జ్ఞానోదయం అయింది.

నాలుగు రోజుల తరవాత కాసులు భార్య, లక్ష్మయ్య భార్య, మరో ఇద్దరు ఆడవాళ్లూ యధాలాపంగా ఉన్న నాలుగైదు వీధుల్లో రెండు వీధులు తిరిగి కళ్లనీళ్లు పెట్టుకున్నారు. కొత్తపాకల మహిళలు కూడా కన్నీళ్లు పెట్టుకున్నారు. ("ఏటయిందక్కా. మేం గాని సచ్చేవనుకున్నావా?") నాగమ్మగారికి రెండ్రోజుల్నించీ ఒంటిమీద స్పృహలేదు. అన్నం ముట్టడం లేదు. పీడకలలు నిద్రపట్టనివ్వడం లేదు. ("ఇదేటీ, మాకు తెల్దక్కా.") ఆరోజు పొద్దున్నే లేచి ఆ జ్వరంతోనే స్నానం చేసి తడిబట్టలతో తపస్సులో కూచుందామె. ("అయి బాబోయి. నిజవే.") మధ్యాన్నం అమ్మవారు మీది కొచ్చేరు. ఊరికి అరిష్టం పట్టుకుంది. తనమాట వినకపోతే ఊరొదిలి స్వర్గానికి వెళ్లిపోతానంది తల్లిగారు. ఆమాట వినగానే నాగమ్మగారు కుప్పకూలిపోయారు. తరవాతెప్పుడో గుక్కెడు టీ నీళ్లు తాగిందామె. "ఆ యమ్మ ప్రేనాలు కాపాడుకోవాలా వద్దా వదినా?" అవునన్నారందరూ. పొద్దుపోతూండగా జనం నూకరాజింటికి చేరేరు. కాసులూ, లక్ష్మయ్యవాళ్లూ బయట కుర్చీల్లో కూచుని గంభీరంగా చుట్టలు సిగరెట్టు కాల్చుకుంటున్నారు. ఆడంగులందరూ గుమ్మం దగ్గిర ఆగిపోయారు. లోపల చాపమీద కళ్లు మూసుకుని పడుకుని ఉంది నాగమ్మ. ఆమె చుట్టూ నలుగురు ఆడవాళ్లు తడికళ్లతో కూచుని న్నారు. ఓ మూల అగరొత్తులు వెలుగుతున్నాయి. బయటవాళ్లని చూడగానే లోపలి ఆడంగులు దణ్ణం పెడుతూ పైకి చూశారు. ఉన్నట్టుండి నాగమ్మ "అమ్మా, తల్లో, దయుంచు తల్లో" అంటూ రెండు చేతులూ ఎత్తి దణ్ణం పెట్టుకుంది. కుంకుమ బొట్టు నుదు రంతా అంటుకు పోయింది. గుమ్మం అవతల ఆడవాళ్ల గుండెలు వేగం పుంజుకున్నాయి. ఏం మాట్లాడాలో తెలీక అలాగే ఉండి పోయారు. చాలాసేపటికి బయట నూకరాజుని ఒదిలి ఒక్కరొక్కరే అందరూ బయలుదేరేరు. నూకరాజు వేపు చూసేసరికి అతను తువాలలో కళ్లు తుడుచుకోవడం కనిపించింది. మెల్లిగా లేచి అతను అరుగు దగ్గిరికి వెళ్లి అన్నాడు.

"అలగే పడుందమ్మా. గంగమ్మతల్లిగారు మీది కొచ్చి వెళ్లిపోయారండి. ఏటో ఊరికి మంచిదిగాదు, ఒర్షాలు పడవంటండి. రైతులు పురుగుల మందు తాగుతారంట. ఏటేటో చెప్పేరండి తల్లిగారు. పచ్చి గంగ ముట్టడంలే దీయమ్మ. రేపు పున్నవి వరకేనా ప్రేణం ఉంటదో లేదో." అని క్షణం ఆగి మళ్లీ లోపల కూచున్న ఆడవాళ్లతో అన్నాడతను.

"అమ్మా కాసిని దాహం ఇయ్యండి తల్లీ. తాగుద్దేమో చూద్దాం." మరో క్షణం ఆగి

భారంగా కదిలి వెళ్లిపోయాడు నూకరాజు. అప్పటికే ఇద్దరు ముగ్గురు ఆడవాళ్లు ముక్కులు ఎగపీలుస్తూ కళ్లు తుడుచుకుంటున్నారు. వీధిచివర లక్ష్మయ్యకొట్టు దగ్గిర కాసులు, సత్తినాయుడు వాళ్లూ తప్ప జనం పోగయ్యేరు.

తరువాత మూడు రోజుల్లో, ఇంటి పనులు ముగించుకుని ఆడవాళ్లందరూ నూకరాజు ఇంటి దగ్గిరే ఉంటున్నారు. ఓ సాయంత్రం జనం ఎక్కువగా ఉన్నప్పుడు హఠాత్తుగా గంగమ్మతల్లి నాగమ్మ మీదకొచ్చింది. అయిదు నిముషాలసేపు నాగమ్మ శరీరాన్ని వదల్లేదు తల్లి. మర్నాడుదయం అడామగా కలిసి ఊళ్లో గంగమ్మతల్లి గుడి కెళ్లేరు. నైవేద్యాలు పెట్టి తల్లి చెప్పినట్టే నడుచుకుంటామని గ్రామం తరపున మాట ఇచ్చి వచ్చేరు. కొత్తపాకల శీతాకాలంలో కూడా సెగలు కక్కుతోంది. లక్ష్మయ్య నూకరాజుకి కబురు పెట్టేడు. కొట్టుదగ్గిర జనం అందరూ పోగయ్యేరు. లక్ష్మయ్య అన్నాడు.

"నూకరాజుగారూ, మేవంతా లేవేటండి. భయపడకండి. రేపు నాగమ్మగార్ని కాకినాడ పెద్దాసుపత్రికి తీసికెల్దాం మంచి దనుకుంటున్నాను. మనిషి సగవైపోయారు మీరు. మిమ్మల్ని చూస్తుంటే బాదొచ్చేస్తోంది."

'పోయే ప్రేణం అయితే ఊరు గురించి ఈ మట్టిలో కలిసిపోద్దండి డాక్టర్లేం జేస్తారండి. ఊరి కోసం బతికే మనిషండి మరి. ఏం జరిగినా తల్లిగారు ఊర్ని కాపాడితే చాలండి. ఆయ." అన్నాడు నూకరాజు.

"ఈ సమస్యకి అమ్మే పరిష్కారం చెప్పుద్దిలెండి" అన్నాడు లక్ష్మయ్య. ముందు రోజు విశాఖపట్నం నుంచి ప్లీడరుగారు వాళ్లూ వచ్చి మీటింగు పెట్టి వెళ్లేరు. మామూలుగా వెళ్లే జనం కంటే తక్కువ మంది వెళ్లేరు. జనంలో నిరుత్సాహం చూశారు ప్లీడరుగారు. పిడికిలి బిగించి ఉపన్యాసం చెప్పేరాయన. చివరగా మూఢనమ్మకాల మీద పూనకాల మీదా వచ్చినవాళ్లతో ఒకామె తీవ్రంగా విరుచుకుపడింది. వాళ్లు వెళ్లిపోయిం తరవాత లక్ష్మయ్య అన్నాడు.

"అదిగా దబ్బాయ్. మన గంగమ్మతల్లి మన్నెప్పుడు మోసం చేసిందంట? చాలా చాలా తప్పుగదండీ? ఈ రుజువులూ గట్టా ఆరికి తెలుస్తాయేటండి? ఏటో. పోనీండి. దేవుణ్ని నమ్మక ఇంకీపాల్నించీ దెయ్యాల్ని నమ్ముకుందాం. అసలంటా ఉంటేనే మనసుకి బాదొచ్చే దేటండి?"

మర్నాడు పున్నమి అనగా నాగమ్మగారి పరిస్థితి ఒక్కమాటలో కళ్లు తుడుచుకుంటూ చెప్పేడు నూకరాజు.

"అంతేనండి. ప్రేణం దక్కితే రేపొక్కరోజన్నామాట. మన అదుష్టంలేకపోతే ఈ యమ్మ ప్రేణం ఆయమ్మలో కలిసిపోద్ది." పక్కనే ఉన్న సత్తినాయుడు నూకరాజు భుజంచుట్టూ చెయ్యేసి బలవంతంగా దూరంగా తీసుకుపోయాడు. లోపల నాగమ్మ

మూలుగు నిశ్శబ్దానికి మేకులు కొడుతున్నట్టు వినిపిస్తోంది. మళ్లీ ఆ సాయంత్రం నాగమ్మగారి మీదికి అమ్మవారు ఒచ్చేరు. ఆమెను పట్టుకోవడం కష్టమైపోయింది. ఆమెను విడిచిపెట్టిందో లేదో గొల్ల సీతమ్మ మీది కొచ్చింది అమ్మ. సీతమ్మకోలుకుని మూర్ఛపోయింది.

పౌర్ణమి సాయంకాలానికి ఆకుల్లో పసుపూ కుంకుమలు తెచ్చి నాగమ్మగారి ముందు పెట్టేరు.ఊరు ఊరంతా అక్కడే ఉంది. హారతిపళ్లేలు సిద్ధంగా ఉన్నాయి. లక్ష్మయ్య వచ్చిన జనం అందరితో మాట్లాడుతున్నాడు. కాసులు ముందురోజే పనిమీద కాకినాడ వెళ్లిపోయాడు. ఏడు దాటుతూండగా పెద్దకేకతో నాగమ్మ మీది కొచ్చేరు అమ్మవారు. పదిహేను నిముషాలపాటు ఆమె శరీరం గాలిలో ఆకులా ఊగి పోయింది. తల్లిగారి మాటవింటామని మాట ఇచ్చిన చాలాసేపటికిగానీ నాగమ్మ మామూలు మనిషి కాలేదు. హారతులు వెలిగేయి.

మర్నాటి నుంచీ నాగమ్మ మెల్లిగా కోలుకుంది. రెండ్రోజుల తరవాత బాగా పొద్దుపోయిం తరవాత కాసులు వచ్చేడు. లక్ష్మయ్య సత్తినాయుడు, నూకరాజు పది దాటిం తరవాత కాసులు దగ్గిర చేరేరు. కాసులు సంతోషంతో బాగా తేలికయిపోయాడు.

"యెండిరదం మీన లక్ష్మీదేవిని అంపిస్తావుంటే ఊళ్లో ఎవరో రానీట్లేదంటండి. కరువొచ్చి ఊరంతా సొశానం అయిపోద్ది. అందుకే లష్మిందేవిని అంపుతుంటే ఒద్దంటున్నారు. నేను గుడి ఒదిలేసి వెళ్లేపోతా నందయ్యా తల్లిగారు" అన్నాడు నూకరాజు. "అంతా లక్ష్మయ్య సనితనం" అన్నాడు కాసులు. "అయిడియా నీది గాదేటీ?" అన్నాడు లక్ష్మయ్య. "మొత్తానికందరూ ఒప్పుకున్నారు"అన్నాడు కాసులు.

"సర్లే జనాన్ని కేకేసి మీటింగెట్టించండి. మర్చేపోయాను మేనేజరుగారు మిమ్మల్నోపాలి రమ్మన్నారయ్యా బాబూ." అన్నాడు కాసులు.